

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

V međunarodni naučni skup
Zlatibor 24-27. septembar 2011.

University of Belgrade
Faculty of Special Education and Rehabilitation

5th International Scientific Conference
Zlatibor 24-27. September 2011.

SPECIJALNA EDUKACIJA
I REHABILITACIJA *danas*
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION *today*

zbornik radova
proceedings

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

V međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Zlatibor, 24-27. septembar 2011.

The Fifth International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Zlatibor, September, 24-27. 2011.

**Zbornik radova
Proceedings**

Beograd, 2011.

Belgrade, 2011

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY

Zbornik radova
Proceedings

V međunarodni naučni skup
The Fifth International Scientific Conference
Zlatibor, 24-27. septembar 2011.

Izdavač/Publisher:

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation
Visokog Stevana 2, 11 000 Beograd
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača/For publisher:

Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Urednici:

Prof. dr Nenad Glumbić, Doc. dr Vesna Vučinić

Štampa/Printing:

AKADEMIJA

Beograd

Tiraž/Circulation: 300

ISBN

ODNOS UČENIKA REDOVNE OSNOVNE ŠKOLE PREMA VRŠNJACIMA KOJI MUCAJU

Ivana Terzić¹, Nadica Jovanović¹, Milan Kulić²

¹Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

²Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Medicinski fakultet u Foči

Mucanje je kompleksan govorni poremećaj na čiju pojavu i razvoj utiče spoj genetskih, neuroloških, psiholoških, socijalnih i lingvističkih činilaca. Poteškoće koje se ispoljavaju na verbalnom nivou, kao i prateće neverbalne manifestacije, koje su često upadljive, izazivaju negativne reakcije kod sagovornika. Mucanje se kod deteta može pogoršati usled loših porodičnih odnosa (vaspitanje, porodična atmosfera), odnosa vršnjaka (ismevanje, odbacivanje) i socijalnog okruženja (stavovi, predrasude).

Stručnjaci navode da govorni poremećaji mogu imati štetne efekte na samoopažanje, a naročito na samopoštovanje. Stoga pozitivni vršnjački odnosi prema detetu koje muca ima važan uticaj na njegov kognitivni, socijalni i jezički razvoj, kao i kvalitet života uopšte. Kod školske dece koja mucaju, poteškoće se mogu javiti u toku govora, čitanja, postavljanja pitanja i odgovaranja na njih, kao i traženja pomoći od nastavnika, zbog čega ona često izbegavaju različite govorne aktivnosti u razredu, kao i van njega. Druga deca ih stoga mogu doživeti kao stidljivu ili povučenu, i mogu izbegavati druženje sa njima. Tako deca koja mucaju mogu da postanu meta maltretiranja i ismevanja, jer ih vršnjaci često doživljavaju kao drugačije zbog njihovog socijalnog ponašanja.

Rezultati prikazani u ovom radu, dobijeni su u okviru istraživanja o etiološkim faktorima koji uzrokuju mucanje, ili utiču na njegovo ispoljavanje. Jedan od ciljeva ovog istraživanja bila je i procena stavova sagovornika osoba koje mucaju. Tako su pored stavova roditelja i nastavnika, ispitivani i stavovi učenika redovne osnovne škole prema vršnjacima koji mucaju. Uzorak je činilo 65 učenika petog i osmog razreda. Stavovi učenika, dobijeni upitnikom posebno konstruisanim za potrebe ovog istraživanja, kvantitativno i kvalitativno su analizirani, i komparirani u odnosu na pol, uzrast i iskustvo.

Ključne reči: mucanje, vršnjaci, stavovi

UVOD

Poremećaji komunikacije u velikoj meri utiču na čovekov život na taj način što otežavaju socijalizaciju, obavljanje svakodnevnih aktivnosti kao i ostvarivanje osnovnih potreba. Mucanje, kao jedan od ovih poremećaja, ispoljava se kroz nefluentan govor i prateće neverbalne manifestacije, koje su često upadljive i izazivaju negativne reakcije kod sagovornika. Kod slušaoca se može javiti nelagodnost ili neizvesnost prilikom komunikacije sa osobom koja muca. Sa druge strane, kod osobe koja muca javlja se nelagodnost i strah pre govora kao i osećanje stida posle govora. Takođe, često je prisutna i ljutnja na sagovornika koji pokazuje nestrpljenje, nerazumevanje ili preterano zaštitnički stav u komunikaciji.

Mnogi modeli koji objašnjavaju početak i razvoj mucanja uključuju socijalnu i emocionalnu komponentu. Riley and Riley (2000) su istakli da jedan od tri osnovna faktora koji izazivaju i održavaju pojavu mucanja jeste upravo reakcija slušaoca na mucanje osobe sa ovim poremećajem. Postoji veliki broj istraživanja o stavovima prema osobama koje mucaju. Najčešće su ispitivani stavovi samih osoba koje mucaju prema svom poremećaju,

zatim stavovi vršnjaka, nastavnika, kliničara, logopeda i poslodavaca. Rezultati su uopšteno pokazivali da druge osobe održavaju negativne stavove prema osobama koje mucaju.

U društvu često postoji shvatanje da su osobe koje mucaju nepristupačne, nervozne, napete, osetljive, nesigurne, i povučene u odnosu na osobe koje ne mucaju (Klassen, 2001). Pokazalo se da govornici koji mucaju, u školskom periodu i periodu adolescencije trpe maltretiranje od strane vršnjaka koje još više pogoršava mucanje, a samim tim imaju malo prijatelja i često su neprihvaćena u društvu. Postoje i istraživanja u kojima su odrasle osobe koje mucaju govorile o tome da su bile maltretirane u detinjstvu i da je to imalo negativne posledice na fluentnost njihovog govora (Mooney and Smith, 1995). Međutim, ispitujući koliko su druga deca koja ne mucaju maltretirana u detinjstvu, pokazalo se da deca koja mucaju nisu pod većim rizikom od njihovih vršnjaka (Haynie et al., 2001).

PROBLEM I CILJEVI ISTRAŽIVANJA

U ovom istraživanju ispitani su stavovi učenika viših razreda osnovne škole prema vršnjacima koji mucaju. Škola u kojoj je sprovedeno anketiranje đaka, otpočela je proces inkluzije, pa tako u prvom i drugom razredu postoje deca sa smetnjama u razvoju. Vršnjački odnosi prema svakom detetu, pa tako i onome koje muca, imaju važan uticaj na kognitivni, emocionalni, socijalni i jezički razvoj, proces školovanja, kao i kvalitet života. Dosadašnja istraživanja su pokazala da deca koja mucaju smatraju da imaju malo prijatelja, da nisu popularna, i da su nesrećna u školi (Slee & Rigby, 1993). Upravo je cilj ovog istraživanja bio usmeren ka tome da se utvrde odnosi učenika viših razreda redovne osnovne škole prema deci koja mucaju, kao i spremnost da ih prihvate u svom odeljenju.

UZORAK

Istraživanje je sprovedeno tokom aprila 2010. godine, a uzorak je obuhvatio 65 učenika petog i osmog razreda redovne osnovne škole „Ratko Mitrović” koja se nalazi na teritoriji opštine Novi Beograd. Prema polnoj strukturi uzorak je ujednačen, i sačinjava ga 33 učenika muškog (50,77%) i 32 učenika ženskog pola (49,23%), dok je učenika petog razreda bilo 23 (35,38%) i 42 (64,62%) učenika osmog razreda.

METOD ISTRAŽIVANJA I TEHNIKA PRIKUPLJANJA PODATAKA

Upitnik Stavovi prema vršnjacima koji mucaju, posebno konstruisan za potrebe ovog istraživanja, pokazuje dobru pouzdanost tipa interne konzistentnosti izraženu preko α -koeficijenta koja iznosi $\alpha = 0,864$. Upitnik sadrži pitanja zatvorenog i otvorenog tipa, a slaganje sa tvrdnjama ispitanici su iskazali na petostepenoj skali procene Likertovog tipa. Pored opšteg stava prema deci koja mucaju, ispitane su i razlike koje postoje u stavovima u odnosu na pol i uzrast učenika, kao i iskustvo koje oni imaju sa osobama koje mucaju.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Stavovi prema osobama koje mucaju

Iako postoji veliki broj istraživanja koji ukazuje na postojanje negativnih stavova, kao i predrasuda prema osobama koje mucaju, u novijim istraživanjima se javljaju i drugačiji rezultati. Pretpostavlja se da su proces inkluzije, kao i edukacija i podizanje svesti društva o osobama sa smetnjama u razvoju, doveli do pojave pozitivnijih stavova prema ovim osobama (Terzić i sar., 2010). Takvi rezultati dobijeni su i ovom istraživanju. Viši skor ispitanika ukazuje na negativniji stav prema osobama koje mucaju. Raspon rezultata

dobijenih na ovom uzorku kreće se od 17 do 69, dok je teorijski raspon od 17 do 85. Dakle, nijedan ispitanik nije postigao skorove koji ukazuju na ekstremno negativan stav. Ako prosečan rezultat na upitniku $AS=38,95$ uporedimo sa teorijskom aritmetičkom sredinom koja iznosi $AS_{teor}=51$ možemo zaključiti da su skorovi ispitanika pomereni ka polu koji ukazuje na pozitivne stavove prema osobama koje mucaju. Pokazalo se da čak 83% ispitanika postiže skorove ispod teorijske aritmetičke sredine, dok preostalih 17% postiže skorove jednake ili veće teorijskoj aritmetičkoj sredini. Svi istaknuti podaci ukazuju na to da su stavovi ispitanika prema osobama koje mucaju pretežno pozitivni.

Faktorska struktura upitnika Stavovi prema vršnjacima koji mucaju

U cilju ispitivanja latentne strukture upitnika za merenje stavova prema osobama koje mucaju primenjena je faktorska analiza i izdvojena su tri faktora. Visoke interkorelacije takođe opravdavaju korišćenje i ukupnog skora na upitniku Stavovi prema vršnjacima koji mucaju u daljim analizama kao mere opšteg stava prema ovim osobama.

Prvi faktor najviše je zasićen stavkama koje podrazumevaju uverenja o manjoj uspešnosti osoba koje mucaju u različitim školskim aktivnostima – bilo onim koje se odnose na školski uspeh i savladavanje gradiva, bilo onim koje su povezane sa socijalnim statusom ovih osoba. Faktor je stoga interpretiran kao „Uverenja o školskoj uspešnosti“. Drugi faktor prvenstveno je zasićen indikatorima distanciranja ili prihvatanja druženja sa vršnjacima koji mucaju i nazvan je „Socijalna distanca“. Treći faktor ukazuje na netolerantnost prema vršnjacima koji mucaju, predrasude i netrpeljivost prema njima i nazvan je „Netolerantnost“.

Polne razlike u stavovima prema osobama koje mucaju

U mnogim istraživanjima se pokazalo da osobe ženskog pola imaju pozitivne, ili bar manje negativne stavove prema osobama sa smetnjama u razvoju, kao i da su tolerantnije i strpljivije u kontaktu sa njima. Međutim, u samom istraživanju nisu postojale značajne razlike među dečacima i devojčicama prilikom odgovora na tvrdnju „Nemam strpljenja u komunikaciji sa osobom koja muca,„. Ipak, devojčice su češće tvrdile da ne izbegavaju komunikaciju sa osobom koja muca, u odnosu na dečake. Iz prikazanih rezultata (Tabela 1) uočljivo je da su dobijene značajne polne razlike samo na dimenziji stava nazvanoj „Netolerantnost“, gde su dečaci pokazali veću netolerantnost prema osobama koje mucaju u odnosu na devojčice, dok na ostalim varijablama razlike nisu bile značajne.

Tabela 1 – Polne razlike u stavovima prema vršnjacima koji mucaju

Varijabla	t	df	P	AS_m	AS_z
Opšti stav prema vršnjacima koji mucaju	0,757	52	0,453	36,080	34,448
Uverenja o školskoj uspešnosti	0,106	52	0,916	-0,279	-0,301
Socijalna distanca	0,004	52	0,997	-0,272	-0,273
Netolerantnost	2,381	52	0,021	0,054	-0,489

Starosne razlike u stavovima prema osobama koje mucaju

Učenici petog i osmog razreda osnovne škole poređeni su u pogledu stavova prema osobama koje mucaju t-testom za nezavisne uzorke. Iz tabele 2 može se uočiti da se učenici različite starosti razlikuju samo u pogledu Netolerantosti prema osobama koje mucaju, ali ne i na ostalim dimenzijama stava i na opštem stavu. Učenici petog razreda pokazuju značajno nižu netolerantnost od učenika osmog razreda. Tačnije, učenici petog razreda su tolerantniji prema vršnjacima koji mucaju, što je i očekivano, jer su oni kao mlađi spontaniji u sklapanju prijateljstava i spremniji da prihvate osobe drugačije od sebe, dok se kod starijih učenika može javiti niz predrasuda.

Tabela 2 – Starosne razlike u stavovima prema vršnjacima koji mucaju

Varijabla	t	Df	P	AS V razred	AS VIII razred
Opšti stav prema vršnjacima koji mucaju	-1,899	52	,063	32,714	36,788
Uverenja o školskoj uspešnosti	-,329	52	,744	-0,333	-0,264
Socijalna distanca	-1,088	52	,282	-0,418	-0,180
Netolerantnost	-2,058	52	,045	-0,535	-0,180

Iskustvo sa osobama koje mucaju i stavovi prema njima

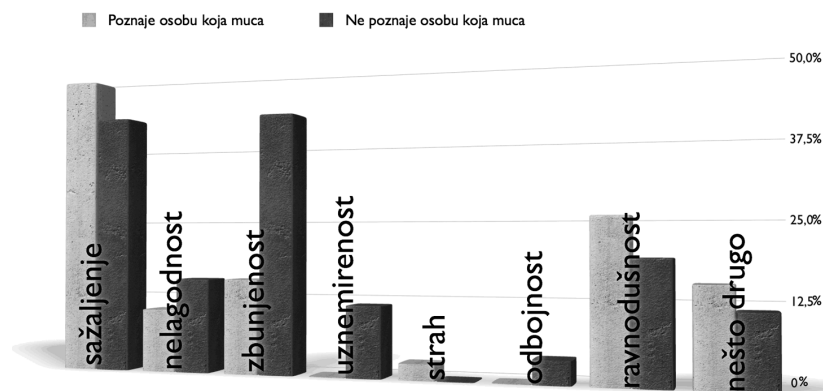
U istraživanju su poređeni stavovi u odnosu na iskustvo koje učenici imaju sa osobama koje mucaju. Ispitanici su svrstani u dve grupe: 39 (60%) učenika koji poznaju i 26 (40%) učenika koji ne poznaju neku osobu koja muca. Iako neočekivano, iz dobijenih rezultata može se zaključiti da nema razlike u stavovima prema osobama koje mucaju između ove dve grupe ispitanika.

Takođe je ispitano je da li je učestalost kontakata sa osobama koje mucaju povezana sa stavovima prema njima. Učestalost kontakata je svrstana u tri kategorije: veoma često do svakodnevno (28%), relativno retko (28%) i nikada (24%). 13 ispitanika (20%) nije dalo odgovor na ovo pitanje. Značajne razlike dobijene su samo na dimenziji Uverenja o školskoj uspešnosti, dok na ostalim dimenzijama stava kao i na opštem stavu prema osobama koje mucaju nema značajnih razlika (Tabela 3). Ispitanici koji ih češće sreću imaju pozitivniji stav u pogledu njihove školske uspešnosti od onih koji se ređe susreću sa njima.

Tabela 3 – Razlike u stavovima prema osobama koje mucaju u zavisnosti od učestalosti susreta sa njima

Varijabla	F	df1	df2	Sig.
Stav prema osobama koje mucaju	1,53	2	39	0,228
Uverenja o školskoj uspešnosti	3,41	2	39	0,043
Socijalna distanca	0,28	2	39	0,755
Netolerantnost	0,32	2	39	0,727

Upitnikom je dalje ispitano šta učenici osećaju u prisustvu osobe koja muca, kako bi se utvrdilo koliko su učenici spremni da prihvate vršnjake koji mucaju i provode vreme sa njima u školskim i vannastavnim aktivnostima. Ponudeno je sedam odgovora, a ispitanici su mogli da zaokruže više od jednog, kao i da daju odgovor koji se ne nalazi na listi (Grafikon 1).

Grafikon 1 – Zastupljenost odgovora na pitanje „Šta osećaš u prisustvu osobe koja muca?“,

Kada se uporede ispitanici koji poznaju i ne poznaju osobu koja muca, najizraženije su razlike u odgovorima zbuđenost – razlika je oko 27% u korist onih koji ne poznaju osobu koja muca, i uznemirenost gde je razlika u frekvenciji biranja ovog odgovora 11,5% i to u korist takođe onih koji ne poznaju osobu koja muca. Takođe su poređena i analizirana osećanja u prisustvu osobe koja muca u odnosu na pol i uzrast ispitanika. U odnosu na pol, najuočljivije razlike tiču se osećanja nelagodnosti i zbuđenosti, jer su devojčice (18,8%) češće odgovarale da se osećaju nelagodno od dečaka (6,1%), dok zbuđenost češće osećaju dečaci (36,4%) u odnosu na devojčice (15,6%). U odnosu na uzrast, najuočljivije razlike u odgovorima učenika petog i osmog razreda odnose se na zbuđenost i nelagodnost koju u prisustvu osobe koja muca češće osećaju osmaci (35,7% i 14,3%) za razliku od petaka (8,7% i 8,7%), dok ravnodušnost češće osećaju petaci (34,8%) u odnosu na osmake (16,7%).

Na pitanje „Šta misliš, šta oseća osoba koja muca u društvu drugih osoba?“ ispitanicima je bilo ponuđeno 7 odgovora, uz mogućnost da zaokruže više od jednog, kao i da daju odgovor koji se ne nalazi na listi. Najčešće su učenici smatrali da osobe koje mucaju u prisustvu drugih ljudi osećaju stid (60%), nesigurnost (56,9%), uznemirenost (29,2%), strah (27,7%), zbuđenost (23,1), ravnodušnost (6,2%) i zavist (4,6%).

ZAKLJUČAK

Mucanje je kompleksan govorni poremećaj na čiju pojavu i razvoj utiče spoj genetskih, neuroloških, psiholoških, socijalnih i lingvističkih činilaca (Jovanović i sar., 2010). Ipak možemo primetiti da veliki broj autora navodi socijalne faktore kao one koji izazivaju i održavaju pojavu mucanja. Ova tema se često pominje zato što mucanje predstavlja govorni poremećaj, a govor je socijalni fenomen, i u velikoj meri utiče na međuljudske odnose.

Postoje dokazi da okruženje utiče na pojavu i održavanje mucanja (Onslow & Packman, 1999) u tom smislu da učestalost i težina mucanja varira u zavisnosti od slušaoca, situacije i fizičkog okruženja (Yarus, 1997). Dokazano je da kvalitet vršnjačkih odnosa može uticati na akademska postignuća, socijalizaciju i normalan razvoj dece i naročito je ispitivan uticaj samog mucanja na vršnjačke odnose.

Iako se smatra da deca koja mucaju imaju veće šanse da iskuse negativne socijalne interakcije upravo zbog toga što su češće ismevana u školi, u odnosu na decu koja su fluentni govornici (Langevin et al., 1998), u ovom istraživanju su dobijeni rezultati koji ukazuju na pretežno pozitivne stavove vršnjaka prema učenicima koji mucaju. Tako je čak 73,8% ispitanika tvrdilo da se ne osećaju neprijatno u prisustvu vršnjaka koji mucaju, da im ne bi smetalo da ih drugi vide u društvu osobe koja muca (80,5%), i da im osoba koja muca može biti najbolji prijatelj (64,6%). Takođe većina učenika ne smatra da vršnjaci koji mucaju imaju lošija školska postignuća, jer na tvrdnju: „Učenik koji muca će uvek biti loš đak,“ 66,2% odgovorilo sa „uopšte se ne slažem“ i 27,7% „uglavnom se ne slažem“. Ipak, 16,9% učenika se potpuno slaže i 29,9% se delimično slaže sa tvrdnjom da su vršnjaci koji mucaju povučeni i nesigurni, kao i 29,2% njih smatra da većina učenika izbegava vršnjake koji mucaju.

Buduća istraživanja bi trebalo da ispituju u kojoj se meri razlikuju deca koja mucaju od fluentnih vršnjaka u akademskom i socijalnom razvoju, jer je primećeno da deca koja mucaju imaju blag stepen edukativne neprilagođenosti, verovatno nastale kao posledica mucanja prisutnog u školskim aktivnostima (Bloodstein, 1995).

LITERATURA

1. Blood, G., Blood, I., Tellis, G., Gabel, R. (2001). Communication apprehension and self-perceived communication competence in adolescents who stutter, *Journal of Fluency Disorders*, Volume 26, Issue 3, 2001, 161-178.
2. Bloodstein, O. (1995). *A handbook on stuttering* (3rd. ed.). San Diego, CA: Singular Publishing Group, Inc.
3. Haynie, DL., Nansel, T., Eitel, P., Crump, AD., Saylor, K., Yu, K., Simons-Morton, B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *Journal of Early Adolescence*. 2001; 21: 29-49.
4. Jovanovic, N., Kulic, M., Ninkovic, D., Andreou, S. (2010). Analysis of speech language statu of family members of stuturer children from families with hereditary predisposition, 28th World Congress of the International Association of Logopedics and Phoniatics (IALP), Abstract book, pp. 164, Athens, Greece.
5. Klassen, T. (2001). Perceptions of people who stutter: Re-assessing the negative stereotype. *Perceptual and Motor Skills*, 2001, 92, 551-559.
6. Kulić, M., Stanimirović, Z., Đelić, Z., Novaković, M. (2010). *Humana genetika*, Medicinski fakultet, Foča.
7. Langevin, M., Bortnick, K., Hammer, T., Wiebe E. (1998). Teasing/Bullying experienced by children who stutter: Toward Development of a Questionnaire, 1998.
8. Mooney, S., Smith, PK. (1995). Bullying and the child who stammers. *British Journal of Special Education*. 1995; 22: 24-27.
9. Onslow, M., Packman, A. (1999). The Lidcombe Program of early stuttering intervention. In N. Bernstein Ratner & E. C. Healy (Eds.), *Treatment and research: Bridging the gap* (pp. 193-209). New York: Laurence Erlbaum Associates.
10. Riley, G, Riley, J. (2000). A revised component model of diagnosing and treating children who stutter. *Contemporary Issues in Communication Science and Disorders*. 2000; 27:188-199.
11. Slee, P., Rigby, K. (1993). Australian school children's self appraisal of interpersonal relations: The bullying experience. *Child Psychiatry and Human Development*, 23, 273-282.
12. Terzić, I., Jovanović-Simić, N., Dobrota-Davidović, N., Šoster, D. (2010). Spremnost učenika redovnih škola za prihvatanje vršnjaka sa smetnjama u razvoju, Smetnje i poremećaji: fenomenologija, prevencija i tretman (deo I), Beograd 2010, 471-485.
13. Yaruss, J. S. (1997). Clinical measurement of stuttering behaviors. *Contemporary Issues in Communication Science and Disorders*, 24, 33-44.

ATTITUDE OF REGULAR SCHOOL STUDENTS TOWARDS COEVALS WITH STUTTERING

Ivana Terzić¹, Nadica Jovanović¹, Milan Kulić²

¹University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

²University of East Sarajevo, Medical Faculty, Foča

Stuttering is complex speech disability, affected by association of genetic, neurological, psychological, social and linguistic factors. Difficulty manifested at verbal level, as well as following non verbal manifestation, frequently marked, provoke negative reactions of interlocutors. Stuttering in child can become aggravated because of hard family relations (upbringing, domestic atmosphere), coeval relations (mock, rejection) and social environment (attitude, prejudice).

Experts quote that speech disability can have harmful effects at self-perception, specially at self-respect. Therefore positive coeval relations toward child who stutter, has important influence at his cognitive, social and language development, as well as quality of his life in general. At school age children with stuttering, difficulties can appear during of speech, reading, asking and answering, as well as seeking a teacher help, that is why they often avoid different speech classroom and outdoor activities. Because of that, other children can get impression about them as shy or self-contained, and may avoid their company. In this way, children with stuttering can become a target of mistreatment and mockery, because their coevals see them as different according of their social attitude.

The goal of this research is the attitude evaluation of regular school students towards their coevals with stuttering. The sample was made of 65 students of 5th and 8th grade from elementary school. Students attitudes, obtained by a questionnaire specially made for needs of this research were quantitatively and qualitatively analyzed and compared according to gender, age and experience criteria.

Key words: *stuttering, coevals, attitude*